

הבריחה ממחנה ווסטרבורק עם "ויטמין ק" (קשרים)

מאת רואל ויטניק

במהלך מלחמת העולם השנייה, 376¹ יהודים נמלטו ממחנה ווסטרבורק שבהולנד. ביניהם היו יותר מ-20 חלוצים מארץ ישראל: גברים ונשים יהודים צעירים שהתכוננו לחיים חדשים בפלשתינה (א"י) באמצעות הכשרה כחקלאים או כבעלי מלאכה.

עזרתה של תנועת המחתרת הנוצרית-יהודית, קבוצת ווסטרוויל (Westerweel), הייתה בעלת חשיבות מכרעת בבריחות המאורגנות שלהם. חשוב מכך, נדרשו חוליות רבות בשרשרת כדי לגרום לתוכנית להצליח. במילים אחרות, ללא תוכנית גאונית ו"ויטמין ק" (קשרים-Relationships) הבריחה לא הייתה יוצאת לפועל.

מרטין אופנהיימר

פאול זיגל

מרטין אופנהיימר² (יליד 1922) ופאול זיגל (יליד 1924) נמלטו ממחנה ווסטרבורק ב-1 בפברואר 1944. לאחר שברחו מגרמניה, שניהם לקחו חלק בתוכנית הכשרה של "החלוץ" (הכשרה) בהולנד. מרטין הוכשר כאינסטלטור ב"וורקדורפ" (Werkdorp), מרכז הכשרה קבוצתי בווינגרמיר³ (Wieringermeer).

פאול היה קשור לקבוצת דבנטר (Deventer) ועבר הכשרה אינדיבידואלית בחווה בברומן⁴ (Brummen).

הם קיבלו עזרה מחוץ למחנה, אך גם תמיכה מתוכו. הבלדר אלפרד פרנקל ("ציפי") היה חוליה חיונית. בדומה לאופי (מרטין), גם הוא שהה בוורקדורפ. לא זו בלבד שהוא היה חלק מקבוצת ווסטרוויל, הוא אף מונה על ידי היוזנראט (המועצה היהודית) כמקשר בין אמסטרדם למחנה ווסטרבורק. במהלך ביקוריו בווסטרבורק, הוא שאל את חברי ההכשרה אם הם מעוניינים לברוח, ומאמצע ספטמבר 1943, רשימת שמות של חברי ההכשרה בווסטרבורק הופצה בתוך קבוצת ווסטרוויל באמסטרדם. הם ציינו כי הם מוכנים לבריחה. ב-21 ספטמבר 1943, אופי (מרטין אופנהיימר) עשה את ניסיון הבריחה הראשון שלו יחד עם דודי (דוד רוזנבאום, יליד 1925, לווסדרכת⁵, Loosdrecht). שניהם עבדו בקבוצה החקלאית מחוץ למחנה. הם עזבו לאחר העבודה ופגשו את לורה דורלאכר (מוורקדורפ) ומרים וטרמן מקבוצת ווסטרוויל. היו להן שני זוגות אופניים לארבעה אנשים. ליד התחנה בביילן (Beilen) הם נעצרו על ידי שוטר. לורה ניסתה לנהל משא ומתן. כשהיא שאלה "איך אתה יכול להיות כל כך בטוח ששני הצעירים הם מהמחנה?", הוא השיב: "הבגדים שלהם מריחים חזק מליזול"⁶ (חומר חיטוי), שבו משתמשים במחנה".

הם נכלאו בצריף העונשין 51 למקרים חמורים. מי שהגיע לכאן, גורלו הבלתי נמנע היה להישלח במשלוח (טרנספורט) הבא. אך לאחר זמן מה, אופי ודודי⁷ הורשו לחזור לצריף המקורי שלהם, צריף 60. הסיבה לכך הייתה שאסתר זינגר ("אשו"), חברתו של דודי, עבדה בביתו ובגינתו של מפקד המחנה, גמקר (Gemmeke). היא אמרה למפקד המחנה שהיא רוצה להצטרף אליהם אם הם יישלחו בטרנספורט הבא. גמקר ככל הנראה לא רצה לאבד אותה כעובדת מיומנת, והסכים להחזרתם של אופי ודודי. כמו כן, היה ברור שתוכנית הבריחה זקוקה לשיפור. בוצעו שלושה שיפורים בתוכנית :

חברי קבוצת ווסטרוויל יספקו בגדים אחרים; הציוד מווסטרבורק של הבורחים הסריח נורא מליזול⁸. יסופקו אופניים לכל אדם.

והכי קריטי – הבורחים יירשמו לטרנספורט, כך שבריחתם לא תתגלה מיד באותו היום, אלא רק עם ההגעה ליעד הגירוש שלהם. זה היה הרעיון.

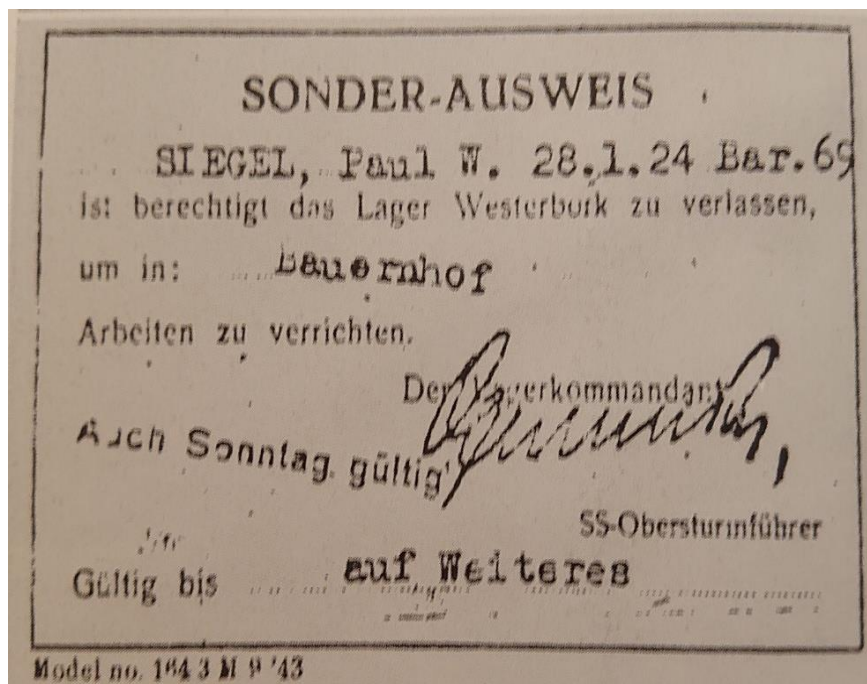
גם פאול זיגל הוכנס לרשימה באמסטרדם. אופי ופאול התנדבו לטרנספורט לברגן-בלזן ב-1 בפברואר 1944⁹. הם קיוו שזה יהפוך אותם לזכאים לחילופי שבויים וכך יאפשר להם להגיע לארץ ישראל במידה והתוכנית תיכשל. יום לפני הטרנספורט, הם דנו בפרטים האחרונים במחנה עם חבריהם קורט ולטר (מוורקדורף) והרמן איטליאנדר (מדבנטר).

ככל שהתקרב הלילה של 1 בפברואר 1944, מנהל הצריף הופיע כרגיל עם שוטר לטקס הקראת השמות. המגורשים התכוננו לנסיעת הרכבת הקרובה. אופי ופאול לבשו כמה שכבות של בגדים. מעל בגדיהם הרגילים הם לבשו סרבלי בז' עם הסרט הלבן על הזרוע של סבלים (עובדי מטען) עם האותיות F.K. (Fürsorge Kraften). מעל זה הם לבשו את מעילי החורף שלהם.

בשעה 8, מרטין ופאול הצטרפו לזרם של 908 אנשים שפנו לעבר הרכבת הממתינה שכללה עשרים קרונות. כשעזבו את הצריף שלהם, שמותיהם נמחקו מרשימת התושבים של מחנה ווסטרבורק. הרמן איטליאנדר ופריץ סיזל (מדבנטר) עמדו על הרציף. שניהם היו חברים בשירות הביטחון הפנימי, ועזרו למגורשים עם המטען שלהם ובעלייה לרכבת.

בשעה 8:30 בבוקר ניתנה הפקודה לעלות לרכבת ולתפוס את המקומות המיועדים. כאוס שלט לא רק ליד הרכבת אלא גם בתוכה. מבוגרים חיפשו משפחה או חברים והחליפו מקומות ישיבה. בשלב זה היה חשוב לאופי ולפאול לרדת לפני שקציני ה-SS-המלווים יעלו. הקצינים עלו רק לאחר שמפקד המחנה גמקד מסר לאחד מהם את רשימת השמות החתומה של המגורשים. מרטין ופאול פשטו אז את מעילי החורף שלהם והלכו לעבר דלת הקרון. מרטין ירד בהצלחה. פאול, לעומת זאת, נתקע עם רגלו הימנית בין שתי מדרגות, שלף את רגלו ופצע את ברכו בתהליך. זמן קצר לאחר מכן, הם הלכו בין הצריפים לצריף של רחל קרלסברג (מוורקדורף). בשל משמרות הלילה שלה בבית החולים, הייתה לה פינה מוסתרת בצריף שלה. היא חיכתה לשניהם וטיפלה בברכו הכואבת של פאול.

הרכבת לא יצאה בשעה 10, כפי שהיה נהוג. מרטין ופאול חששו שבוצעה ספירת ראשים נוספת. זמן קצר לאחר שהרמן נכנס עם ההודעה שהדלתות נסגרו וקציני ה-SS תפסו את מקומותיהם, הם שמעו את הרכבת עוזבת. הם יכלו לנשום לרווחה. הרמן ורחל עזבו. מרטין ופאול ניסו לישון מעט, אך לא הצליחו. כשהחשיך, הרמן חזר ולקח אותם לאורוות הסוסים. הם התחבאו בחציר והעבירו שם את הלילה. השלב הראשון הושלם.

כשהתעוררו, ראשו של פאול היה נפוח קשות. מרטין כבר לא יכול היה לראות את עיניו של פאול. זמן קצר לפני זריחת השמש, הרמן הופיע ושאל אם הם מוכנים לשלב הבא במסעם. הם הלכו לשער היציאה, שם עמדו שוטרים צבאיים הולנדיים חמושים לצד חברי שירות הביטחון הפנימי. הם הציגו את ה"אאוסווייס"¹⁰ (Ausweis) תעודת המעבר המזוייפת שלהם והורשו לעבור.

מרטין ופאול הלכו לנקודת המפגש המוסכמת, חורשה קטנה ליד קו הרכבת מהמחנה לתעלה הנקראת "אורנייקנאל" (Oranjekanaal), שם הם יכלו להתחבא והמתינו עד הערב. רק אז הגיע הזמן ללכת על פני הבור המיוער הפתוח לעבר "קפה האלרברוג" (Café Halerbrug) השוכן על הכביש מביילן להוגהאלן (Hooghalen).

לאחר מספר שעות הופיע קורט ולטר עם כמה כריכים. הוא עבד כמהנדס ברכבת מהמחנה

לאורנייקנאל ובחזרה, ואסף מטען חדש שהובא בסירות. זמן קצר לאחר שעזב, החל לרדת גשם. אופי ופאול החליטו להסתכן ולחצות את השטח הפתוח כדי לתפוס מחסה באסם. הם הצליחו, וכשהחשיך, הם יצאו לדרך לעבר נקודת המפגש שלהם, קפה האלרברוג.

לורה דורלאכר (מוורקדורף וקבוצת ווסטרוויל) ופרנס חריטסן (מקבוצת ווסטרוויל) כבר חיכו להם. הם הביאו שני זוגות אופניים נוספים לנסיעה של 12 ק"מ לאסן (Assen). שם הם התקבלו על ידי חברים מקבוצת ווסטרוויל עם ארוחה חמה. לאחר אמבטיה חמה ומרעננת, הם שקעו בשינה. למחרת בבוקר המתינו להם בגדים נקיים. בגדיהם שלהם עדיין הריחו מליזול.

הם המשיכו במסעם מאסן דרך אמסטרדם להאג. שם הם שהו מספר ימים אצל חברים מקבוצת ווסטרוויל. אז הגיע היום להתחיל את החצייה לבלגיה ומעבר לה. תחילה הם הגיעו לאיינדהובן, ולאחר מכן נסעו ברכבת

לווירט (Weert). שם המתינו להם ארבעה זוגות אופניים, ויאן סמיט ויופ ווסטרוויל לקחו אותם מעבר לגבול דרך יער ליד בודל (Budel). הם הגיעו לביתם של חברים בלגים בהאמונט (Hammont), שם העבירו את הלילה.

בינתיים, התאריך הוא 17 בפברואר 1944. באותו יום נכתב מברק טלקס¹¹ בברגן-בלזן עבור אס-אס שטורמבאנפיהרר וילהלם צופף (Wilhelm Zöpf), ראש מחלקה IV B 4, שבסיסה בהאג. הוא היה אחראי על גירוש היהודים מהולנד. בברגן-בלזן, עם הגעת הטרנספורט ב-1 בפברואר 1944, הם ספרו וישבו וספרו את מספר המגורשים ולא הצליחו להגיע ליותר מ-906 מגורשים במקום 908. בשלב זה כבר היה להם ברור שמרטין אופנהיימר ופאול זיגל לא הגיעו

Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD
für die besetzten niederländischen Gebiete
Nachrichten-Übermittlung

Aufgenommen Zeit Tag Monat Jahr 17 Feb. 1944 von durch N.Ü. Nr. 03394	Raum für Eingangsstempel 10605/44 durch Telegramm — Funkspruch — Fernschreiben Fernspruch	Befördert Zeit Tag Monat Jahr an durch
---	---	--

LUENBURG NR. 337 7.2.44 810 = 314 =
SS-AUFENTHALTSLAGER BERGEN-BELSEN.
AN DEN BEFEHLSHABER DER SIPJ UND DES SD FÜR DIE
NIEDERLANDE,
Z. HD. VON SS-STURMBANNFÜHRER Z O E P F ,
IN DEN HAAG .
BETRIFFT: TRANSPORT AUS WESTERBORK AM 2.2.1944.
VORSANG: BEKANNT.
MIT DEM TRANSPORT AM 2.2.1944 TRAFEN 906
TRANSPORTTEILNEHMER IN BERGEN-BELSEN EIN. DIE IN DER
LISTE UNTER NR. 180 BEZ. 639 GENANNTE N I E S E L ,
PAUL, GEB. 28.1.24, LANDARBEITER, UND
U F F E N H E I M E R , MARTIN, GEB. 18.6.22
LANDARBEITER, SIND NICHT EINGETROFFEN. NACH
MITTEILUNG EINE S MIT DEM GLEICHEN TRANSPORT
EINGETROFFENEN SOLL U F F E N H E I M E R VOR ABGANG
DES TRANSPORTES IN WESTERBORK ERKLÄRT HABEN, ER
FÜHRE NICHT MIT, DA ER ZURÜCKGESTELLT SEI. UEBER
S I E S E L KONNTE NICHTS IN ERFAHRUNG GEBRAUCHT
WERDEN.
SS-AUSENTHALTSLAGER BERGEN-BELSEN
ROEM 1 - SIPJ 30/44
BEZ. DR. S E I D L , SS-HAUPTSTURMFÜHRER.

Een telexbericht uit Bergen-Belsen naar aanleiding van de vermissing van Paul Siegel en Martin Uffenheimer

לברגן-בלזן. התוכנית הצליחה ושוחזרה מספר פעמים נוספות עד אפריל 1944, אז הסיכון הפך לגדול מדי. פאול ומרטין היו בדרכם לארץ ישראל, אליה הגיעו ב-4 בנובמבר 1944, לאחר שנסעו דרך בלגיה, צרפת, ספרד, והפליגו באונייה מקדיס (Cadiz).

הערות

- (1) 376 מקרי בריחה מווסטרבורק – ממאי עד מאי.
- (2) תצלום: מרטין אופנהיימר (Martin Uffenheimer), אופק יורשי יוליוס ריטלינגר (Julius Reutlinger).
- (3) https://www.werkdorpwieringermeer.nl/en/_trashed/
- (4) זיגל, פאול. מתוך "בקרב לא שוויוני, מבצע הצלה נוצרי-יהודי של קבוצת ווסטרוויל", עמ' 70.
- (5) דוד רוזנבאום לא ביצע ניסיון בריחה נוסף. הוא נשלח בטרנספורט עם אסתר זינגר ב-4 בספטמבר 1944 לטרזינשטט. משם גורש לאושוויץ ונרצח שם. היא נותרה בטרזינשטט ושרדה. ראו: <https://collections.arolsen-archives.org/en/document/130365140>
- (6) ליזול (Lysol) הוא חומר חיטוי זול, המשמש לחיטוי אזורים וחללים צפופים ומזהמים מאוד.

- (7) GFHA (ארכיון בית לוחמי הגטאות), מס' קטלוגי 191: מידע על דוד רוזנבאום, מכתב ממשה קני (Moshe Keny) ליאן סמיט (Jan Smit), 21 ביולי 1994. מתוך "[קבוצת ווסטרוויל והחלוצים לפלסטינה](#)" [סיפרו של הנס סחיפרס](#), עמ' 149. משה קני הוא מקס קרזואר (Max Krezower); הוא שהה בלוסדרכט (Loosdrecht). (8) כמו הערה 6.
- (9) זיגל, פאול. מתוך "בקרוב לא שוויוני, מבצע הצלה נוצרי-יהודי של קבוצת ווסטרוויל", עמ' 154.
- (10) ראו פינקהוף מנחם, "אגודת הנוער של הפביליון - לוסדרכטשה ראדה, 1939-1945", עמ' 128. ראה גם זיגל פאול, "בקרוב לא שוויוני, מבצע הצלה נוצרי-יהודי של קבוצת ווסטרוויל", עמ' 233.
- (11) מברק (טלקס) מזיגפריד זיידל (Siegfried Seidel) לוויילהלם צפף (Wilhelm Zöpf), הארכיון האזורי באלקמאר (Alkmaar Archief). 0623-II.M.2 706. זיידל כיהן כמפקד מחנה ברגן-בלזן החל מ-6 ביולי 1943.